

A TEMPLOMÉPÍTÉSZET LEGÚJABB IRÁNYAI

A katolikus templom alapvető problémája kezdettől fogva a belső tér oly elrendezése, amely meghatározza a híveknek kapcsolatát a fő istentiszteleti cselekményhez, a szentmiséhez, másszóval az oltár és a hívek helyének, a szentélynek és hajónak kialakítása és egymáshoz való viszonya. Fontosságban csak ezután következik a többi: az igehirdetésben szereplő szószék, az énekkar, a szentségek — keresztség, gyóntatás — kiszolgáltatásához szükséges berendezés és a magánajtatosság végzésére alkalmas kisebb térrészek kialakítása. A templom funkciója azonban nem merülhet ki abban, hogy a felsorolt vallásyakorlatok forgalmi lebonyolítására használható belső teret adjon, hanem van egy ettől el nem különíthető funkciója is, mégpedig az, hogy lélekemelő hatása legyen mindazokra, akik ünnepelni és vallásos igényeiket kielégíteni jönnek oda.

Mindenben a lényegyet kereső korunk felfogásának megfelelően a modern templomépítészet már eddig is arra törekedett, hogy jelentőségéhez illő hangsúlyt adjon az oltárnak. Ez kétféleképpen történt: vagy az oltárt magába foglaló szentély terének kiemelésével, vagy az oltár központba helyezésével, hogy a hívek körülvehessék. Az oltár és a hívek kapcsolatát azzal is próbálták szorosabbá tenni, hogy a templom alaprajzául kört vagy ellipszist választottak s ezeknek az idomoknak kerületén helyezték el az oltárt külön szentély kialakításával, vagy anélkül. Ugyanakkor a szokványos, vagyis a római bazilika típusát követő hosszanti elrendezésű újabb keletű templomok tervezésében is érvényesült a liturgikus mozgalom hatásaként az oltár, illetőleg az oltárt magába foglaló szentély kiemelése.

A liturgikus mozgalom és a templomépítészet párhuzamossága sokban érthetővé teszi, hogy a II. vatikáni zsinatnak a templomépítészetre vonatkozó rendelkezései részben már meglevő eredményeket hagytak jóvá és erősítették meg. Előírásai mégis valamivel többet is nyújtanak, mert meghatározzák, hogy milyen feladatok művészi megoldására kell a templomépítészetben irányt venni, sőt a már fennálló templomokban is milyen átalakításokat kell végrehajtani, már amennyiben azok ésszerűen megvalósíthatók.

Kívánatosnak mondják az utasítások, hogy az oltár álljon szabadon, kényelmesen lehessen körüljárni és rajta a hívekkel szembefordulva misézni; továbbá úgy legyen elhelyezve, hogy önkéntelen is magára vonja a figyelmet, mint a templom eszmei középpontja. A szentély az oltár körül legyen tágas, hogy a papság a szent szertartásokat méltó formában végezhesse. Kívánatos egy, esetleg két ambó, oly módon készítve és elhelyezve, hogy a hívek az ige felolvasóját, illetőleg hirdetőjét jól láthassák és hallhassák. Az ambó formájával legyen méltó ahhoz a nagy jelentőséghez, amelyet az ige-szolgálat az új rendezés során kapott, amint ezt a célt nyugaton már régóta szolgálta a szószék. Az oltáriszentség őrzése erős és fel nem törhető tabernákulumban történjék, akár a főoltáron, akár mellékoltáron. Utóbbi esetben ez a mellékoltár legyen a legkülönb valamennyi között. Ha szentesített szokás szól mellette, vagy rendkívüli esetben a főpásztor kifejezett jóváhagyásával elhelyezhető az oltáriszentség a templom más szembetűnő és megfelelően díszített helyén is. Szabad olyan oltáron is a hívekkel szembefordulva misézni, amelyen tabernákulum van. Ilyenkor szükségszerűen kisebb méretű a tabernákulum, de

akkor is legyen meg az illő formája. Az énekkar tagjai liturgikus szerepet töltenek be, kívánatos tehát, hogy helyüket, úgyszintén az orgonát a szentéllyel szoros kapcsolatban jelöljük ki. Kevés mellékoltár legyen s lehetőleg különítsék el azokat a templom főterétől. A keresztutat úgy állítsák föl, hogy körötte közösségi szertartást is végezhesenek.

Amikor megállapítjuk, hogy a zsinati előírások nem megindították, hanem javarészt csak szentesítették azokat az újításokat, amelyekkel a legújabb templomépítészetben már eddig is találkozhattunk, nem hallgathatom el, hogy akárhány, az utolsó évtizedben épült modern templom egyoldalú szempontok érvényesítésével nemcsak túlment a célon, hanem egyenesen ellenkezik a zsinati határozatok végrehajtására kiadott instrukciók lényeges rendelkezéseivel. Gondolok itt elsősorban az oltáriszentség elhelyezésére a főoltáron kívül. A szembeoltárral tervezett sok új templom közül csak az egyik bécsi templomban nem kellett azon tünődni, hogy hol is keressem az oltárról elkülönített oltáriszentséget. Az utasítások mintha csak e hibás vagy elégtelen megoldások ismeretében hangsúlyoznák az oltáriszentség őrzésének méltó megoldását.

A hívek felé fordított oltár építészeti következményei új típusú templom keresésére kényszerítették a tervezőket, hogy abban a hívek minél közelebbi kapcsolatba kerüljenek mind az igehirdetéssel, mind a szentmisével. A hosszan elnyújtott hagyományos templomhajó helyett a híveket az oltár közelébe tömörítő alaprajzi megoldásokra volt szükség. A hosszúság helyett így a szélesség méretei lettek az irányadók.

Legegyszerűbb és kézenfekvő megoldásnak látszott a nagy T alakú alaprajz. Ilyenkor a T vonalainak találkozásában emelkedik az oltár, amelyre szemben és két oldalról látnak rá a hívek. A három irány találkozása az oltár terében azonban mindennek mondható, csak szerencsésnek nem. *Hans Jakob Lill*nek a Szentangyalok tiszteletére emelt müncheni templomában sikerült ezt az esztétikai problémát szépen megoldania, de nála is megmaradt az ilyen tervtípusnak az az elkerülhetetlen hibája, hogy a szószéket sehogyse lehet úgy felállítani, hogy a szónok maga előtt lássa egész hallgatóságát.

Nagyon szellemes megoldásra jutott a svájci *Karl Higi* schliereni Szent József-templomában. Pontosan negyed környi körcikkelyt vett alapul. Ennek csúcsát lekerekítette s ellipszis alakú, kissé felemelt területen helyezte el az oltárt és a szószéket. A szentély egyik oldalán az énekkarnak, a másikon a sekrestyének, a kör kerületén pedig kis kápolnáknak talált helyet. Az oltár így valóban a figyelem középpontjába került, csak az kifogásolható, hogy nem kapja meg azt a térbeli hangsúlyt és kiemélést, amelyet rangjánál fogva az építészet nyelvén is ki kellene fejeznie. Ez különben a fogyatékosága minden olyan alaprajzi elrendezésnek, amely az oltár mint csúcs körül legyező alakban teríti szét a hívek elhelyezésére szolgáló padcsoportokat. Nemcsak szinte szertefoszlik így a templomnak az az oltártere, amit szentélynek nevezhetnénk, hanem tágassága is nehezen biztosítható olyan formában, hogy az méltó keretül szolgáljon a szent cselekményeknek. „Az istentisztelet rendje így könnyen elkallódik — állapítja meg egyik írásában *Max Rosner* is —, mert a liturgia vezetője a közösségbe vegyül s nem áll annak élén.”

Kilátástalannak kell minősítenem a négyzetes alaprajzzal folytatott olyan irányvű kísérletezést is — ezzel a legutóbbi években felkapott típusal is találkoztam —, amely az átlót teszi meg a térrendezés tengelyének s az átló végén a négyzet egyik sarkában helyezi el az oltárt. *Hans Werner Merkle* Stuttgart-Münchsfeldben Vianney Szent János tisztele-

tére épített négyzetes templomának belső terét emelkedőre tervezte, úgy-hogy az 6 méterről elindulva az oltár fölött 15 méterre magasodik. Így a négyzet csúcsából kialakított kis szentélynek felemelő hatására kitűnő megoldást talált, de a zsinati utasításokban foglalt követelményeknek mégsem tudott eleget tenni.

A kör, majd szabályos sokszög alaprajzú néhány kísérletet — bár olyan kiváló képviselője is van, mint *Franz X. Gaertner* Waldkreiburgban épített (1964) temploma — csak éppen megemlítem, mert ez az irány nem tudja magát megkedveltetni. Fiatalabb templomtervezők műveiben viszont szinte szenzációs újításnak hat a visszatérés a téglalap alakú alaprajzhoz. Mindenesetre azzal az újítással, hogy egyrészt a szentély terét nem szűkítik le a hajó terével szemben, másrészt a szélesség-méretet veszik nagyobbra a hagyományosnál.

Az ily típusú templomok közül *Gottschlich* és *Schraube* 1963-ban Tuttlingenben épült „Mária ég királynéja” templomáról kiemelkedő minőségei miatt érdemes néhány adatot megjegyezni. A templom 35 méter hosszú és 24 méter széles alapon emelkedő téglalap alakú hasáb. Az épület szerkezete amilyen egyszerű, olyan szellemes. Négy karcsú, egymástól hosszanti irányban 20, keresztben 15 méternyire álló pilléret köt össze mindkét irányban az alap széléig kifutó négy gerenda. Erre a négy gerendára, amelyek egymást a pillérek felett keresztezik, fekszik rá a lapos mennyezet. Az oldalfalaknak így csak térelhatároló szerepük van, tetszés szerint lehetnek tömörek, vagy lehetnek üvegbetonból. Mintegy 10 méter széles az a bevészt dombormű-kompozíciókkal díszített tömör fal, amelyhez a szentély enyhén felemelt szintje zárul. Ezen belül három lépcső magasságban áll az oltár, amely így mindenholon látható, de nem olyan magas, hogy az oltárra épített tabernákulum ellenére a szentmise cselekményét — a hívekkel szemben — ne kísérhetnék figyelemmel a négy, összesen 474 ülőhelyet biztosító padsor minden részéből. A téglalap alakú alapnak a szentély, valamint a bejárati rész két oldalán fennmaradó sarkában négy kikülönített kápolnarészt találunk. A bejárati oldalon egyik a keresztút, másik a gyóntatószékek elhelyezésére szolgál: a hívek elhelyezésére szánt terület szélessége jó másfélszerese a mélységnek, s az oltártól legmesszebb eső ülőhely távolsága sem nagyobb 20 méternél.

Ez a templom tehát tökéletesen megfelel a zsinat leglényegesebb előírásainak, mert az oltárnak, mint az egész templom eszmei középpontjának és értelmének jelentőségét előkelő természetességgel teszi szemléletessé, s az igehirdetés számára is biztosítja a szentély és hívek helyének találkozásában a fontosságához illő figyelmet. Kiemeli még ezt a templomot napjaink építészeteiből az a fölényes biztonság, amely az architektúra megoldásában mutatkozik. A tágas tér beosztása az egység megbontása nélkül, a világítás ünnepi hatása az üvegbeton mértéktartó alkalmazása révén, az oltárra-látás zavartalanságának biztosítása a zárt fal-háttérrel, a szinte klasszikusnak mondható arányérzék, amely a templom külső megjelenésének a toronnyal együtt máris előkelő rangot biztosít, — mind azt engedi sejteni, mintha a sok lázas keresés után ez az irány mutatná a kibontakozást.

A hívek az oltár és a szószék közelébe tömörítése a széles, tágas tér befödésének problémáját hozta magával. Ez a probléma már negyven évvel ezelőtt jelentkezett Hollandiában, ahol a híres *Kropholler* liturgikus tekintélyekkel együttműködve tervezte templomait, köztük kettőt, a rotterdami *Szent Antal* és az amsterdami *Gorkumi Vértanúk* templomát, már akkor szembeoltárral. Érdekes, hogy utána a holland püspöki kar meg-

tiltotta ilyen oltárok további felállítását. A szemben misézéstől függetlenül is, Kropholler a tágas templomtérben a hívek számra széles, de rövid padosorokat tervezett s a széles hajóteret a tetőtérben kiképzett famenyezettel fődte be. Ezt a famenyezetes megoldást többen fölújították a legutóbbi években is, ám az újszerű alaprajzi megoldásokkal a legváltozatosabb formákban, amit elősegített az a körülmény, hogy Ronchamp óta a templomtervezés az olyan építésznek, aki rangra tartott számot, szinte kötelezővé tette az egyéni elgondolást. Ennek sok jó, de nem kevés torz következménye is lett, különösen amiatt, hogy azok az egyházi körök, amelyek a templomépítészeti modern irányát hosszú időn át elutasították, miután álláspontjuk tarthatatlan volta nyilvánvaló lett, most egyszeriben a másik túlzásba estek s tárt kaput nyitottak minden újításnak, csupán azért, mert újítás volt.

Az egymást túllícitáló ötletekben főleg a franciák tűntek ki. Érdemes azonban külön is foglalkoznunk a svájci *Justus Dahinden*nel, ezzel a nem ok nélkül híres templomépítővel. Azért választottam őt, mert nála az újnak keresése nemcsak tévútra, hanem értékes eredményre is vezetett. Nagyon melléfogott például a németországi Arlenben épített templomával. Tudatosan olyan templomot épített itt, amely pajtára emlékeztet. Akárhogy próbálja ezt az elgondolását igazolni, kétségtelen, hogy az épület semmiféle lélekemelő hatást nem tud kiváltani belőlünk, márpedig a lélekemelő hatás alapvető követelménye a templomépítészetnek. Egy másik művével, a Zürich-Witikomban épített templommal az ellenkező irányban kísérletezett. Félretéve minden hagyományos építészeti formát, a belső tér teljesen egyéni megoldására tette a hangsúlyt. A faborítású nagy sík felületek tompa szögben találkozáva zárulnak a templom belső tere fölé. A hatás így a tompa szög természetéből következően inkább nyomasztó, mint felemelő. A kísérlet azonban mégsem volt hiábavaló, mert következő alkotása, a hüttwilleni Szent Ferenc-templom, amely az előbbihez hasonlóan szintén alacsony betonfalakon nyugvó faalkotmány, már valóban imponáló, művészi teljesítmény. Külseje a súlyos formákban kiképzett templomtest és a meredek vonalú piramis-torony magasba szökkenő lendületének ellentétével megkapó látvány. Belsejében a térélmény lesz hasonló hatású. A hajóteret fedő nagy sík felületek súlya fölött, amelyet szinte magába sűrít az oltár mindent elbíró tömbje, a szentély terében égető vonalak diadalmaskodnak és ragadják a fényel elárasztott magasságok felé a lelket. Dahindennek méreteiben is nagy alkotása, a bucsi Jézus Szíve-templom a beton-diktálta formákban van megoldva, ami logikus folyamánya annak, hogy itt ezé az anyagé a vezérszólam. Jelentős szerep jut azonban a fának is, amelynek szépségéről a svájci építészek nehezen mondanak le. Nagyjában négyzetes alapon épült, de besztása rendkívül szellemes és eltér minden sablontól. Tágas belső terében a teljesen modern és anyagszerű formák változatosságát jó arányok hozzák olyan összhangba, amelyből felemelő erő és ünnepélyesség csendül ki. Mondhatnók, hogy itt olyan alkotás jött létre, amely önmagában, szent cselekmények nélkül is vallásos mű: egyéni kifejezése a mai ember vallásos magatartásának. Itt is érvényesülnek az építészet mindenkor elégedhetetlen törvényei, ám az ennyire egyéni formaalkotás csak kivételes tehetségeknek sikerül.

Még két templomról kívánok szólni, amelyek részben a modern technika meglepően új alkalmazása miatt jelentenek építészeti szenzációt. Az egyik a tokiói székesegyház, *Kenzo Tange* 1964-ben felszentelt műve, amelyben a zseniális japán építésznek sikerült a legmodernebb

technika felhasználásával megalkotni a nyugatiakkal egyenlő értékű japán katedrális. A hatalmas főhajó óriás papírsárkány alakú alapról emelkedik fel olyformán, hogy a keresztalakú váz lesz a templom gerince. A kereszt szárai a keresztveződés pontjából kiindulva a végek felé emelkednek, meredeken főként a felső, legrövidebb szár, amely alatt a szentélyrész van kiképezve. A kereszt szárai közt az oldalvonalakról elindulva csodálatos finom hajlatú héjbeton határolja el a templom belső terét s emeli szédítő magasba a keresztalakú gerincet. Ez a gerinc tulajdonképpen egy világító szalag, mely felülről és a kereszt végeiről merőlegesen földet érve adja a templom világítását. A magasba törő térelzáró fal kifejező erejét rendkívüli finomsággal érzékeltetik a héjbetont borító alumínium-lemez hullámos felületének vonalai.

Nyugaton Rotterdam Hoogvliet nevű elővárosában ugyancsak 1964-ben szentelték fel talán a világ legmodernebb építészeti technikájával készített templomát, mely 19.4×22 méter alapterületen készült el 6 nap alatt, milliméter-pontosságú előregyártott acélelemekből Rein H. Fledderus építész tervei szerint. Az acélt PVC bevonattal látták el, a jó akusztikát külön szellemes berendezés biztosítja, a világítást a tengert idéző zöld és kék színekből összeállított ablakszalag adja.

Végül legalább pár szóban érintenem kell a modern templom és a képzőművészetek kapcsolatának problémáját. Ismételten találkozhatunk olyan véleménnyel, mintha az absztrakt építészeti formák nem túrnék az ábrázoló művészeteket. Nem egyebek az ilyen vélemények, mint a művészettől idegen elméletekből levont irreális következtetések. Nemcsak a keresztény művészet egész múltjával állnak szemben ezek, hanem esztétikai szempontból is tarthatatlanok, s a tények is ellentmondanak nekik. Mert éppen a legutóbbi években a legmodernebb templomokban lehetünk tanúi a különböző művészetek harmonikus együttesének. Hogy csak egy példát említsek, Bécs Kagran kerületének új templomában a szentély cikk-cakkban kiképzett zárófalának ablakképei mint valami képeskönyv lapjai vonultatják el a szemünk előtt közérthető szimbólumokban és alakokban ábrázolva az egész üdvtörténetet. Ez a probléma is olyan tehát, mint a keresztény művészet többi problémái: megoldásához vallásos ihletettség és alkotó tehetség kell. S szerencsére mind két forrás kiapadhatatlan.

NYÁRUTÓ

*A bőség zöld kirakatára
kétoldalt porfüggőnyt akaszt a
földút s miközben mezsgyéjén áll,
— mint távozóban lévő gazda —
körülnéz, búcsúzik a vén nyár.*

*Lankadt pászták közt, krumpliföldek,
tarlók, ugarok és lekókad
kukoricások mellett ballag.
Ékéket vár — csiklandozókat —
a viszkető, gyommarta parlag.*

*Mennyi termés hál idekinn még
fel-felriadva, csak a szérű
nyugodt, hogy kincse már nem ég le.
Orvul felvagdalt, pirosbélű
dínnyék kiáltanak az égbe!*

*Pelyva-álmukban, elcsépelve,
nyújtóznak kócosan a kazlak.
Nem fenyeget zápor, se villám.
Szekértetön — szellős magaslat —
paraszt támaszkodik a villán.*

*Koppasztott tarlón marha búsul,
pányvája új sávba nem ér el.
Stró legyek sűrű rajára
csap egyet oldalt tönkfejével
olykor, és kilődul a nyála.*

N é m e d i A n d r á s